

Det sivile Russland under press

– Presentasjon til Raftostiftelsen, september 2014:

Av Inna Sanghadzhiyeva, rådgiver

Russland har i hele sin historie manglet et sivilt samfunn som har vært istand til å utfordre myndighetene med fredelige midler. Etter Sovjetunionens sammenbrudd i 1991 har vi imidlertid sett en gradvis utvikling hvor det sivile samfunn har organisert seg. Både til spontane protester når myndighetene neglisjerer befolkningens interesser og ønsker, men også ved at stabile organisasjoner er blitt etablert som over tid kan bidra til demokratisering og mer respekt for vanlige menneskers rettigheter. Det er en voksende tillit til slike organisasjoner i befolkningen. Men etter at Vladimir Putin ble president igjen i mai 2012 har han startet en statlig motreaksjon i form av restriktive lover og praksis. Hensikten er å svekke og kontrollere det sivile samfunn. Slik vil han unngå at Kreml mister makt og folket får det siste ordet.

Den 31. august i år skrev Aftenposten: «Annekteringen av Krim og krigen i Sørøst-Ukraina har sendt president Vladimir Putins oppslutning til rekordnivåer. 84 prosent av russerne oppgir at de støtter Putin på den månedlige meningsmålingen til Levada-senteret. Også folks generelle vurdering av situasjonen i landet har gjort et kraftig hopp».

Men vi må se bak slike målinger. Den uttrykte støtten til Putin står nemlig i grell kontrast til russernes generelle tillit til egne myndigheter, som er meget lav. Det russiske samfunnet har aldri hatt spesielt stor tillit til sine myndigheter. Og heller ikke har russiske myndigheter hatt stor tillit til sine borgere. Forholdet har vært preget av gjensidig mistillit. Derfor har historien også vært full av oppgjør og kriser.

Hvordan kan Putin ha så stor støtte samtidig som befolkningen ikke har tillit til myndighetene som han leder? Svaret må være at Putin på en måte har lyktes med «å heve seg over» myndighetene. Han vet at de ikke nyter stor tillit, derfor kan han også offentlig refse den ene eller den andre. Hvis noe går galt har han myndigheter å skyld på.

Meningsmålinger tyder da også på at selv om befolkningen støtter Putin, så ønsker de ikke å sende sine egne sønner til krigen hans i Øst-Ukraina. Til det er nok mistilliten til myndighetene for stor.

I Norge er tilliten til myndighetene og de offentlige institusjonene stabilt høy, mens for eksempel støtten til partiet Høyre er varierende. I Russland er det omvendt, det er en nokså stabil støtte til president Putin, men ingen tillit til systemet. Vanlige folk vet ofte fra egen erfaring at myndigheter som skulle hjelpe dem til å løse hverdagens små og store problemer, ofte bidrar til at problemene blir enda vanskeligere å løse.

Russiske myndigheter mener at de har rett til å vedta lover som begrenser borgernes rettigheter. Også menneskerettigheter. Det er denne forståelsen av myndighetenes rett som nå blir utfordret av det russiske sivile samfunn. Det er ikke et svakt sivilt samfunn, men tvert imot et sivilt samfunn med organisasjoner som er i stand til å tvinge myndighetene til å følge opp Grunnloven. Det utfordrer myndighetene på ulike arenaer, men særlig i russiske domstoler og på internett.

Det sivile samfunnet i Russland bidrar til at befolkningen for første gang i historien krever at menneskerettighetene blir respektert.

Forherligelse av fortiden

I autoritære samfunn finnes det ikke noen velfungerende «offentlighet». De 84 % som støtter Putin, gjør dette under påvirkning av daglige store doser TV-propaganda. Den bygger opp konspirasjonsteorier om nasjonale forrædere, femtekolonnister, fascister i Ukraina og fiender i Vesten.

Myndighetene vil modernisere landet ved å peke på Russlands styrke i fortiden. De viser til de positive erfaringene fra Sovjettiden, til seieren under andre verdenskrig, økonomisk vekst under Stalin, Russlands store territorium og vennskapet mellom ulike etniske grupper. Det var stabilt, alle respekterte landet og myndighetene.

Putin snakker om at Sovjetunionens undergang var en tragedie. For mange russere var det en tragedie. Men russiske myndigheter er ikke like ivrige til å snakke om «kostnadene» forbundet med Sovjetunionens seire. At myndighetene terroriserte sin egen befolkning, sendte dem til Gulag, torturerte dem, deporterte hele folkegrupper og utskrev unge menn til blodige kriger.

Demokratiet som ikke kom...

På 1990-tallet trodde man i Vesten at Russland var på vei til demokrati. Men reformene foregikk ovenfra og ned. Det var lite innhold i begreper som «maktdeling», «president», «domstoler», «konstitusjon», «parlament», osv. Selv om lederen ble valgt, betød det jo ikke at lederen hadde et demokratisk sinnelag. Allerede under Stalin inneholdt Grunnloven grunnleggende rettigheter, for eksempel, retten til liv. Men i praksis hadde liv liten verdi.

De såkalte demokratiske reformene som ble gjennomført på 1990-tallet var ikke for folk flest. Mange russere opplevde denne tiden som kaos. President Boris Jeltsin var svak og syk, oligarkene fordelte russisk eiendom seg imellom, samtidig som økonomien var dårlig og Russland var i ferd med å falle fra hverandre.

Samfunnet var desorientert, folk observerte med frykt hvordan deres tradisjonelle liv falt i ruiner. De ble konfrontert med avsløringer av det kriminelle og totalitære Sovjetunionen. Og de fryktet endringene som de ikke visste hvor ville føre hen.

Den russiske forskeren Tatiana Vorozjeikina forklarer frykten for endringene med historiske erfaringer, der kostnadene av endringene eller «fremskritt» ble betalt med tusenvis av menneskeliv. Dette fører til en form for konservatisme og endringsfrykt, som Putin bruker for alt det er verdt.

Da Putin, som var en relativt ukjent KGB-ansatt, kom til makten høsten 1999 var han uten folkelig oppslutning. Han ble ikke valgt, men tatt i hånda og ledet til makten. Etter at den militære, såkalte anti-terror operasjonen i Tsjetsjenia ble erklært høsten 1999, vokste Putins popularitet til 52%. Operasjonen innebar at Groznyj ble bombet til ruiner. Sivile ble drept i stort antall.

Anti-terror operasjonen varte i flere år. År med vold, undertrykkelse, tortur, bortføringer, utenomrettslige henrettelser og forsvinninger. Ramzan Kadyrov ble innsatt som president i 2007 og styrer nå republikken på brutalt vis. Journalisten Anna Politkovskaja, som dekket Tsjetsjenia-

konflikten, skrev om omfattende menneskerettighetsbrudd. Hun appellerte til Vesten om ikke å støtte den ukontrollerte utøvende makten, som Putin og hans voksende sikkerhetsstrukturer representerte.

Hun advarte om at å se bort fra menneskerettighetene og bare tenke «realpolitikk» ville få fatale konsekvenser ikke bare for Russland, men også for Vesten. Anna Politkovskaya ble drept 7. oktober 2006. Hun er den mest kjente, men mange andre journalister og menneskerettighetsforkjempere er blitt drept i Nord-Kaukasus og andre steder i Russland.

Først i 2009 ble anti-terror operasjonen i Tsjetsjenia formelt avsluttet, men konflikten er på ingen måte løst. De har spredt seg til naboregionene, opprørsbevegelsen er blitt radikaliseret og representerer fortsatt en høyst reell trussel. Putin løser ikke konflikten, men gjør frontene hardere. Nå ser vi russiske soldater vende hjem fra Øst-Ukraina i kister, slik som fra tidligere kriger i Tsjetsjenia og Georgia.

De uløste konflikten tar menneskeliv, både sivile og militære, og skaper lidelse for de som lever nå og i fremtiden.

... men kimen til demokrati og folkelig engasjement er der

Folk protesterte i Sovjettiden. Den mest kjente demonstrasjonen fant sted i Novocherkassk i 1962, hvor flere tusen arbeidere deltok. Den ble slått hardt ned og 27 personer mistet liv. En annen kjent demonstrasjon skjedde i 1968. Den var ikke stor, men viktig. Åtte personer protesterte på Den røde plass i Moskva mot invasjon av Tsjekkoslovakia.

Dissidenter organiserte seg i Moskva Helsingkigruppen i 1976, året etter at Sovjetlederen Leonid Bresjnev hadde skrevet under på Helsingforsklæringen. De spredte alternativ informasjon om det som reelt skjedde i landet, om brudd på Helsingforsklæringens bestemmelser om menneskerettigheter. I Vesten vokste solidaritetsbevegelser frem, deriblant Den norske Helsingforskomité som startet allerede i 1977. De russiske aktivistene protesterte mot invasjonen i Afghanistan i 1979. Mange av dem ble arrestert.

Men det store gjennombruddet for sivil samfunn skjedde under Mikhail Gorbatsjovs perestrojka. Russiske borgere startet foreninger og organisasjoner. Tusenvis av dem, blant annet økologiske-, kvinne-, historiske- og menneskerettighetsorganisasjoner.

Noen av disse organisasjonene har blitt sterke og har vunnet stor respekt.

- En av de eldste er historie- og menneskerettighetsorganisasjonen *Memorial*. Den har særlig jobbet med å dokumentere overgrep under den sovjetiske terror. Memorial er blant få føderale organisasjoner som dokumenterer brudd på menneskerettigheter i Nord-Kaukasus;
- Organisasjonen Golos, som fikk Helsingforskomiteens Sakharov frihetspris i 2012, har dokumentert valgjuks ved lokal- og føderale valg. Siden 2000 har organisasjonen spredt informasjon om hvor viktig det er å delta i og overvåke valgprosessen. Tusenvis av russere deltar som valgobservatører.
- Det finnes hundrevis av organisasjoner som jobber med å spre alternativ informasjon om Russlands politiske og økonomiske situasjon, situasjonen i fengsler og lukkede institusjoner, om nasjonalisme, minoritetsspørsmål og diskriminering;
- Tusenvis av personer og organisasjoner får rettshjelp fra stadig mer profesjonelle organisasjoner som utnytter det vern som et ofte komplisert og ufullkomment lovverk likevel

gir. Committee Against Torture har spilt en pionerrolle i Nord-Kaukasus med sine mobile grupper av advokater. Memorial og Russia Justice Initiative har tatt hundrevis av saker til Menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg. Agora, ledet av den dyktige juristen Pavel Chikov, hjelper organisasjoner så langt det er mulig innenfor lovens rammer, både i russiske domstoler og i Menneskerettighetsdomstolen.

- Flere tusen frivillige deltar i redningsaksjoner ved forsvinninger, under brann og flom. Et eksempel er doktor Liza Elizaveta Glinka, som redder foreldreløse syke barn i Øst-Ukraina. Mitya Aleshkovsky, Valery Panjushkin og Chulpan Khamatova redder dødssyke barn som er gitt opp av helsevesenet. Frivillige grupper redder bortførte mennesker eller personer som har gått seg vill.
- Korrupsjonsjegeren Alexey Navalny har blitt en meget populær opposisjonspolitiker. Han avslører juks og korrupsjon; en jobb myndighetene har lovet å gjøre men aldri har gjort ordentlig;
- Hundrevis av protester blir gjennomført – mot valgfusk, mot myndighetenes overforbruk, mot ødeleggelse av naturen, mot russisk deltakelse i krigen i Øst-Ukraina, osv.

Russland mer enn Kreml

Det sivile samfunnet har blitt sterkt og utfordrer den konservative russiske makteliten. Det får økt tillit fra den russiske befolkningen. For første gang i russisk historie blir myndighetene utfordret av folk uten våpen, men med lov og personlig engasjement som viktigste virkemiddel.

Etter september 2011, da statsminister Vladimir Putin og President Dmitry Medvedev erklærte at de ville bytte verv ved neste valg, gikk flere hundre tusen demonstranter ut på gatene i Moskva og mange andre byer. Mange ble arrestert.

Etter å ha slått hardt ned mot demonstrasjonen på Bolotnaya-plassen i mai 2012 da Putin ble innsatt som president, gikk myndighetene løs på frivillige organisasjoner, på frivillige hjelpere, på uavhengige media og bloggere. Alt dette har skjedd «med loven i hånden». Siden juni 2012 har det kommet titalls nye lover som begrenser grunnleggende rettigheter. «Utenlandsk agent»-loven ble skrevet for å ramme Golos og å diskreditere et stort antall organisasjoner som mottar utenlandsk støtte.

Myndighetene vedtar lover som klart strider med ytrings-, organisasjons- og bevegelsesfriheten. Rettigheter som er beskyttet av den russiske Grunnloven. Det er et symptom på en dyp frykt hos den russiske makteliten. De skjønner at folk flest ikke har tillit til myndighetene. Men i stedet for å iverksette tillitsskapende tiltak undertrykker de ethvert uttrykk for den rådende mistilliten.

Derfor trenger myndighetene konflikter slik at de kan mobilisere befolkningen mot fiender. Frivillige organisasjoner og kritikere av regimet blir fremstilt som indre fiender, mens Vesten blir fremstilt som en ytre fiende.

Det sivile samfunnet har aldri vært så sterk som det er nå. Men det er under hardt press. Mens vi i Vesten nøler mellom pragmatisme, nasjonale interesser og realpolitikk, kjemper russisk sivil samfunn en hard kamp mot et autoritært regime som vraker de demokratiske verdiene som Europa nå er bygd på.

Vi må ikke la dem kjempe alene. Vi må støtte dem på de måter vi kan.